

Kabdebó Lóránt

„Nézzünk magunkba békén”

Kiss Benedek verseiről

Az *Elérhetetlen föld* antológia kilenc költője közül adódott egy, aki nem haragos indulattal, politikai beszólásokkal, még csak nem is vitakozó hevülettel indult, nem ez jelent meg verseiben – mégis mindenki a többi nyolc közé tartozónak érezte, és tudta, hogy ugyanolyan változtatni akaró forrongás izzik verseiben, mint a többiek kimondott ellenszegülésében. Mint a tizennyolcadik század barokk költőiben, őbenne is „csak” egyfajta magyar sajtóságú versbeszéd alakult: melynek ritmusában, rímeiben és a leírt tárgyilagos életképeiben egyfajta mással össze nem hasonlítható magyar valóság kívánczolt megmutatkozni. Életre kívánczó olyan, hivatalosan elmúlásra szánt világ szólalt szöveggé változottan hallhatóvá, vált verses mondókáiban olvashatóvá – amelyet tervszerűen borítottak fel, alakítottak át, utaztattak összevissza füstös vonatokkal, plántáltak munkásszállásokra. Csak az otthon érzését nehogy továbbra is érezhessék. Ránk kényszerítették a szovjet rendszer akkor már „virágkorát” éltetett rendszerét, melynek lényege: a földi létezés sok évezredes rendjének, folyamatosságának megszakítása, eltörlése, átalakítása. „A múltat végképp eltörölni” – az Internacionálé indulata születésekor egyfajta emberi kizsákmányoló viszonylat ellen szólalt meg, de amikor gyakorlati hatalommal párosult az eurázsiai birodalomban, nem egyetlen társadalmi formáció kijavítását alakította, hanem az emberi rend hagyományos sok évezredes folyamatosságának megszüntetését gyakorolta. És kezdte gyakoroltatni minálunk is. Olvassuk el Reymont *Parasztok* című regényét, vagy kövessük a Karamazovok világát, vagy Jeszenyin és Sinka István paraszti érzésvilágát, vagy akár Weöres Sándor gyermekfejjel átérzett öregekhez kötődését – és akkor megértjük, hogy a huszadik század második felére mi veszett el az emberiség, köztük a magyar nép számára.

Lehetett ennek első pillanatra örülni, lelkesedve poézisba emelni a változásnak a lehetőségeit, de akik együttérzően figyelték a földi létezés történelmét, előbb-utóbb beledöbbenetek a természeti rend ellenességébe, majd pedig kifejezetten embertelenségébe ennek az átváltozásnak. Weöres Sándor gyermeki élményét szembesítette a világpusztulás kétségbeejtő képzeivel, de a fiatalabbak, akik megtévesztetten előbb még örömmel fogadták, pillanatok alatt csakis a természetellenességet láthatták ebben a természetbúcsúztatásban. Nem kellett hozzá Rákosi diktatúrája, '56 lázadása és a véres megtorlás élménye, majd emlékezete, Juhász Ferenc, Nagy László vagy Ágh István költészetében a két lábára állt ember visszakényszerülésével szembesült a kéz felszabadulásának isteni pillanata előttre. Négy lábára kényszerült vissza az ember, egyben pedig közben otthontalanná, troglodita barlanglakóvá vált. Tandori pedig a változott világba visszailleszkedni nem tudó, emlékezetét veszített ember keserves küzdelmét szenvedti – a visszarendeződés lehetetlenségét szenvedti. *Harangszó a tengerészért* és a *Vissza az égbe* más-más megközelítésből, de ennek

a globális emberségvesztésnek a zárókövei. És ezután felvetődik a kérdés: merre tovább? Visszamenni már lehetetlen, előre az elterveztetett úton pedig bűn. Hiszen a keleti-kommunista tervezettség „fekete vonata” éppúgy elvezet az emberség folyamatosságának méltóságától, mint a globális világ szintén megtervezett embertelenné alakítása. A magányosság a luxuslakásban éppúgy fájó, mint a cella mélyén. Legfeljebb fokozati különbség lehet közötté.

Itt, a mi tájainkon, lehetett bemondásokkal direkt politikába csomagolva „szamizdat” hallatni az ellenvéleményt, tette ezt például Petri György vagy a Hetek és Kilencek költői csoportjai. A rendszerváltásig ez lehetett a módi. Rangos, emlékezetes torzókat hagyva maguk után. És lehetett egyszerűen kilépni ebből a kényszerű mókuserékből, mint ezt monumentális alkotásában Juhász Ferenc a *Halott feketerigóban* végigszenvedte, gyönyörködte, akarattal legyőzte. De aztán is ott maradt az önmagunkkal szembenezés bartóki dilemmája. Hiszen az emberben magában él ez a pusztító önlefozozási inger. Számomra ezt is Juhász Ferenc végzi el a *Fekete Saskirály* című önszembesítő számvetésében.

De most nem róluk, a legnagyobbakról készülök írni. Hanem azt a kegyetlen élet-terepasztalt felrajzolni, ahol a poézis megszólalhatott, ahol hiteles szavakkal lehetett verseket írni, valamilyen módon elfogadhatóan költővé növekedni. A protestálók között, csoportosulva ott találok egy „csak” költőt, aki teszi a dolgát a szövegalkotásban, és úgy tesz, „mintha” semmi sem változott volna meg körülötte. Nem csinál mást, mint boldog akar lenni, szeretni akar, szüleihez, szerelméhez, utódaihoz ragaszkodik őszinte kötődéssel. És ezen a földön, a művelhető magyar földön éli le életét. Úgy tesz, mintha semmi sem változott volna meg körülötte. Pedig de mennyire tudja, hogy mindez alól a szép elképzelés alól már kirángatták a talajt, mielőtt ő megszületett volna.

Nem egyedüli, amit csinál. Mára szövik talán szárba törekvése. Törekvésük. Mondok egy hasonló példát, magam is kötöttem hozzá, átéltem, ismerem. Miskolcon Rákosi nevével, az újfajta szellemben akartak „tervszerűen” műszaki egyetemet építeni, szervezni. Aztán egy kohómérnök hallgató nagypja padlásán megtalálta a selmeci hagyományokat őrző kellékeket, ruházatot, és kezdte nagypját kérdegetni. És amit hallott, továbbadta. És ezek, a más céllal „tenyésztett” hallgatók, és velük tanáraik, újra magukra vették a hagyományos életformát. Szakestélyeket rendeztek, búcsúzóul fáklyás felvonulással búcsúzni kezdtek a felnevelő várostól. „Ha Miskolc hív, mi ott leszünk” – énekelték. Gólyatáborot szerveztek, balekavatót. Mi, bölcsészek ehhez kapcsolódva váltunk „bölcsészmérnökké”. Botránymentesen csak így lehetett hagyományos életet alakítva környezetünkben új életmódot alakítani. Mindez körülbelül akkor kezdődhetett, amikor Kiss Benedek az ELTE hallgatója lett, és verseket kezdett írni a magyar falu érzelmi és munkálkodó életéről. Amikor társul szegődött a politikai bemondók közé, jámboran leíró érzelmi életének felmutatásával. Maguk közé fogadták, az irodalmi életben egybetartozónak éreztük kezdeitől fogva a lázadókkal. Mert az ő csendes boldogságkeresése is éppolyan lázadás volt, mint a többiek jogokat feszegető megszólalása, nemzetpusztulást sirató látomása, emberi megalázottságot elsiratása. Elni akartak, mint az emberiség, amióta emberré nemesült. Gondolkodni és hagyományt folytatni és továbbadni egyformán akartak ők. Költők, mérnökök – embernek megmaradni akaró felnövő nemzedékek. Kiss Benedek ennek az újra emberré, méltósággal élni akaró nemzedéknek lett poétájává. Az otthoniasságot újjáépíteni akaró költő megszólalójává. Miként a török világ és a Rákóczi-szabadságharc után egy koporsója szélén álló nemzet újjáélesztését vállalták a barokk költőink, majd a nyelvújítást elkezdő költői iskolák tagjai a tizennyolcadik század végén, ekként kezdtek visszavarázsolni költőink egy költői hagyományos folytonosságot, megújuló, egészségesen szabadon lélegző költészetet a huszadik század második felének végén. A honpolgári életmód természetességét kezdték megszólaltatni, hittel teli varázsolással (Szepesi Attila,

Kiss Anna), az emberi kapcsolatok újjáélesztésével (Simonyi Imre), a családi emlékezet életre keltésével (Pintér Lajos) és a földhöz kötő életvitel és a nagycsaládi élet visszanevelésével újabb költőink. Kiss Benedek verseiben ez utóbbi lehetőség megtestesülését találom. Költészetünk életünk visszaalakításának módozatait kísérletezi ki. Sokféleképpen, de az élet hagyományának fenntartásával. Az ehhez szükséges méltóság visszakeresésével.

Kiss Benedek az ezredforduló után összefoglalta korábbi verseit, nagy gyűjteménnyel emléket állított az átmentett valahai tanúságtételnek (*Utak keresztje, Összegyűjtött versek*, 2010). Majd két újabb kötettel megnyitotta a családi lét és a hívő életforma életmódba illesztésének lehetőségét. Járt utat követ, újonnan megtalált szövegvilággal. (*Napi gyász, napi vigasz*, 2012; *Lombjukat a fák elejtik*, 2014).

Hogyan kell a mindennapokat élni? Kiss Benedek versei megtanítanak. Nem tud igazán örülni, de képtelen az öröme várás reménységét elhagyni is. Minden nap rengeteg ellentmondással, elkeseredéssel, bizonytalansággal és a jól eltölthetőségre reményével születik, alakul bele a versbe, és aztán ezek között a különböző érzelmi bonyodalmak között egyensúlyozódik. Két verse egymást fedi utolsó kötetében – a papír két oldalára nyomtatta ki a nyomda. Vagy ezt tudom olvasni, vagy azt. A kettőt egyszerre sohasem. Pedig mennyire egymásba simulnak. Az első az ittlét földi valóságában való egyszerre megkapaszkodást és korlátozottságot fogja össze önmaga számára. Az egyes ember egyetlen napjából kiindulva. De ugyanakkor végtelen bölcsességgel mindnyájunkat is tanítani akar, felkészíti a mindennapi létezés apró történéseinek elviselésére és a reménykedések korlátozottságának belátására. Amint pedig verssé alakítja, benne minden szó úgy helyezkedik el, hogy olyan szöveg alakuljon belőle, hogy földi létünkben nehogy kiválni akarjunk. Itt, most akarjunk kiegyensúlyozottan élni.

Redves vaskorlát

*Megfogom a redves vaskorlátot –
rég éreztem már a fém erejét.
Eddig és ne tovább! – mondja rekedten,
amikor a végtelenség megkísért.*

*Nem szívéltem én kényszert, korlátot,
csak amit magamban építettem.
Ez is sokszor szegült ellenem,
s ki tudja, jót vagy rosszat tettem.*

*Bizony, szükség van a korlátokra,
még ha az maga a menny vagy pokol.
Romlik a testem, fogam már rég nincs.
De ez a korlát mindent igazol.*

Mindennek ellenére megépül ez az emberi élet. „De azért járd csak utadat” – biztat az általa épített szövegezésű vers és költészet. Milyen pontosan végiglátja a pályát, ezt az ember-lehetőséget, melyen verseivel mindenkori végigvezetett Kiss Benedek. Egybe látja, visszatekintve is egésszé kerekíti. Biztat, bárha látja buktatóit is.

Így volt a jó

*Utamat végigtántorogtam,
csak ritkán volt a mesgye egyenes.*

*Mentem, mérföldkőről mit se tudtam,
mindig sejtéseimben bizakodtam,
s hittem: így helyes.*

*Gyalogos voltam mindig – ha repülő vitt,
akkor is lépteimmel mértem a tájat.
S nem volt még olyan, ki ennyire hitt
csurgatva öröm s bánat csöppjeit –
a földi csodáknak.*

*S így volt jó. Kártyáztam, bort veteltem,
összefirkáltam sok mázsa papírt.
Mindre azt írtam: Istenem! Szerelmem!
Szabadon szolgáltam és föl se vettem,
fűtyültem arra, mit a sorsom írt.*

Olyan ember versei ezek, aki tud élni ezen a földön. Nem fegyelmezetlenül, nem szabadosan, hanem jól, kötődötten mindenhez, ami jóval-rosszal, de kiszolgálja az emberi létezését. És tudja, hogy van egy megíratott sorsa is, amely keretek közé fogja, rögzíti ezt az önként vállalt szabad akaratot. Egyszerre eleve elrendeltséget és mégis ennek vállalása mellett a szabad akarat boldogságát képes átélni. Meri vállalni minden pillanatára a természetes kötődést az élet adta pillanatnyi létezési lehetőségekhez. És mindehhez keményen, elkötelezetten ragaszkodik is egy életen át.

Ilyen Isten-élménnyel mer szabadon beleélni a napi forgatagba, amit az élet felkínál a számára. Milyen ez a napi forgatag? Érdes, megkötő, kemény próbákat felkínáló, és gyönyörrel elteltető. Ezt versekbe építeni: nagyszerű formáló készséget kíván. És bizony ehhez ő képes megtalálni a nyelvi szövegbeformálás örök bonyodalmaait. Úgy finom és dallamos, hogy közben durván szóttas és karcos.

Milyennek fogadja a szerelmet, mely e földi létben az egyik legmeghatározóbb gyönyört okozó kötöttsége? Fiatalkorától kíséri a női partnerről mintázott képzete: kaktuszi. Micsoda találát! Hiszen a sivatagban a kaktusz az élet vizét szolgáló egyetlen lehetőség. Mégis önmagát védő, mégis csodásan formált teremtménye az Alkotónak. Ezt az egész költészetét végigkísérő kép-élményét nagyszerűségében a Szabó Lőrinc-i *Semmiért Egészen* kapcsolódáshoz merném hozzámérni. Valami olyan kötöttséget képes általa kifejezni, amely a Teremtés egyik csodájáról vall eddig fel nem fedett titkokat átérzve. Olyan összekötöttség, amely a férfi-létezés egyetlen lehetséges kiegészülését tudja egyszerre csodálattal, felhasználással, vitatkozással, egymást kiszolgálással és fájdalmasan összeállással kifejezni. Olyan képzet, amely a páros összeállást bármely életkorban egyként értelmezve tudja mégis gyönyörtelti ráfigyeléssel felmutatni. A létezését mester-szinten versébe foglaló költő egyik legszerencsésebb telitalálata.

„Istenem! Szerelmem!” – ebben summázza költészetének tartalmát. A kaktusz-szeretővel leélt páros létezés mint földi kötődés, és a *Pályámat megfutottam* életösszegezés áhítatos maga-ráhagyatkozása. Hogyan is összegezi ezt a költészetet ő maga, gyűjteményes kötete hátoldalán:

*Fogadják, mint egy ötvenéves térdeplés imáit
egy templomban, ahol nincsenek szőnyegek.*

Ennél pontosabban egyetlen kritikusa sem tudná jellemezve összesűriteni poézisének lényegét.

Kiss Benedek költészete az embert abban a pillanatban ragadja meg, amint az Édentől Keletre találja magát, kivettetésben a Paradicsomból, de munkára és életre készen, a nő-társban, mint sivatagban a kaktuszt csodálva és használva, és áldozva Istenének, mint Ábel, Káinoktól körülvéve. Halálveszélyben, de életre elszántan. Munkás életben reménykedve, és híve abban, hogy ebben a száműzetésben is otthonra találva hazát teremthet, nyelvet alakíthat, dalolhat, játszhat és értelmesen eltöltheti az életét. Mert ennek az életnek megvan az értelme, itteni valóságában, történelmi folyamatosságában, és személyes lelki sorsában, számadását teljesítve, szembesülve az isteni lényeggel.

Félreértés ne essék: ha azt írom, vallásos költészet, az Kiss Benedek esetében nem a Mécs László, vagy Sík Sándor-féle verselést jelenti, és természetesen nem a Paul Valéry-féle vagy a Pilinszky megteremtette létszemléleti gondolkozásmódot. Kiss Benedek verseiben egyfajta, a mindennapi életmenetbe, eszmélkedésbe, az életképeket átható Istennel való beszélgetés módozatairól utóbbi ad számot. Nem hitvalló költészetről beszélhetünk ez esetben, és nem is a létezés filozófiai átgondolásának valamilyen módozatáról. Hanem arról a megszólalásmódról, amely a hagyományos európai verselés-módban jelenlévő Isten-élmény tovább gyakorlása. Miként az evilági életmenet tárgyiasítása, akként jelenik meg verseiben az Istenhez kötődés természetes gesztusa. Nem keresés, nem vitatkozás, nem villongás, hanem az a természetes bekapcsoltság, amely olyan életet fog versébe, amely természetesen kapcsolódik egyfajta kételymentes isteni elrendezettséghez.

És ezen belül éli Kiss Benedek a maga keresztényi elkötelezettségű evilági életét. Él és hiszi, hogy ennek az itteni „végigtántorgásnak” megvan a maga metafizikai összekötöttsége a világot igazgató, valaha teremtő, ma fenntartó örökléttel. Gyakorlati kapcsolódás, de mélységesen összekapcsolt létezőmód megélése. Nem a szentek, hanem a gyarlóan e földi létre született emberiség hívő létállapota szívódik fel ebben a versszövegezésben. Gyarlóan? Mondták őseink hittani ismereteik birtokában. Természetesen, mondjuk ma mindnyájan, akik nem tanultuk, inkább csak megérezzük, vágyjuk, igeneljük és reméljük mindezt a kapcsolatot. Ennek az élő kapcsolattartásnak a jelenléte alakítja ezeket az evilági tematikával dúsan telített, az emberi esendőség-tudattal és örömelvvel életmenetéhez kötődő emberi élet tényeiből a poézis ihletében verssé szerveződő életképeket.

Nem vallásos ez a költészet tematikailag, hanem az élet jeleneteit feldolgozó, szenvedélyesen életszerető versvilág, amely egyben átéli, átérzi és vágyja az Istennel telítettség átérezhető mozzanatait ennek a boldogan esendő, a tetteivel vitában élő emberéletnek. Melyet úgy tudatosít, hogy közben szenved és örül, vitatkozik és reménykedik – éli mindennapjai természetes életét. Versbe fogva, a poézis szerves szabályait követve, olykor szabálytalanul meg-megszakítva. Egészében és a pálya teljességét figyelembe vevően költői életművé kerekítve.

Az élet megéléseinek vallásos ihletődése és a költői szöveguniverzum egymásba fonódása fokozatosan teljeseedik meg Kiss Benedek költői pályájának alakulásában. Nem valamilyen embert fordító megrázkódtatás, szó szerinti „pálfordulás” eredményeként. Kiss Benedek versbeszédének alakulása kezdeteitől a megélt élettények, az előforduló eseményesség versbe szövésének alkalmaként jelenik meg. Miként az az általa ismert európai költészet évezredes hagyományában a mesterség szintjén természetesen jelenlévő formálási módozat. Mondjuk Villontól Baudelaire-en át Blais Cendrarsig avagy Balassitól Radnóti Miklósig megtalálható. Ha őket vallásos költőként is számon tarthatjuk, akkor ebben a sorban természetesen megemlíthetem Kiss Benedek szöveguniverzumát is. Nem tudós vagy konvertita vallomástevő, hanem éppen a vallásos szellemben élő nemzedékek napi részvételét alapul elfogadó életmenet költői átformálását fogadja költészete részévé. Bibliaolvasó és vallásos évszázadokat magáévá fogadó mindennapi emberként éli meg napjait. Ezeknek a napoknak a verssé formálása költői pályájának hitelesítő háttere.

Megélt élmények átgondolása, rendszerezése és poétikai átélése számára minden egyes verse. Benne foglalva a nemegyszer vitatkozó bibliai Isten-közelség és a hazai vallásos élet falusi-nemzeti hagyományainak átvétele, természetességgel való magáévá élése. Miként ugyanennek a közösségnek hagyományos szerelmi és családi kötelezettségű továbbélése úgyszintén. Ennek az összeolvadó eseményességnek és az új kihívásokra keményen megválaszoló életmód-alakító versbéli formálásnak mesterpéldáit teremtette meg költői pályája során. Ekként annak a nemzedéknek egyik reprezentatív személyisége, amelynek tagjai a hagyományt megbontó életmódbeli erőszaknak hatására keményen visszavágtak, az élet új eseményeihez alkalmazkodva, de a hagyomány értékei mellett határozottan kitarva példázatos élet-jeleneteket formáltak verses formákká. Olyan költészetet alakított, amely minden egyes mozdulatát az életnek össze kívánja hangolni a hagyományos emberi életmód modellel.

Kiss Benedek verseit olvasva az élet szabadon megéléséhez bolondul-szenvedélyesen ragaszkodó hagyományos emberi élet képét kaphatom. Mely kapcsolódik az emberlét öröklött hagyományaihoz, és ezeket a maguk természetességében tovább is akarja örökíteni. Istennek tetsző módon, a földi létet a maga gyönyörével összefogva. Nyugtalanul a nyugalom átélésére törekedve. Megnyugodva benne, ami adatott a számunkra. Így vagy úgy. Háborogva, de természetesen beleilleszkedve a világ rendjébe. És mindezt a költészet hagyományos szabályai szerint méltósággal összegezve. Megkínlódva és elgyönyörködve. Kiszakítja a létezés folyamatából az egyes ember számára elérhető esemény-rendet. Szenvedélyesen kikövetelve ezt. És elfogadva ennek természetes rendezettségét. Rúgva-harapva a korlátok ellenében, betöltve bölcsen mégis a létezésből fakadó elvárásokat.